

DET FREDLIGA FOLKET - Hur överhetens krigsplaner för att kväsa norrbaggarna vändes i fredlig unionsupplösning 1905

Referat av fredsforskaren och aktivisten Jörgen Johansens föreläsning i kulturhuset Kajutan, Henån, den 9 oktober 2014.

Fredsrelsens på Orust tema för höstens föreläsningar är "Två hundra år av fred i Norden" med hopp om att kunna belysa olika faktorer, som bidragit till denna ännu bestående fred.

Fredsforskaren och ickevåldsaktivisten Jörgen Johansen (JJ) inleder denna serie av föredrag . Hur kunde unionsupplösningen mellan Norge och Sverige ske under fredliga former trots att en militär upprustning pågått under flera år?"

Föreläsningen speglar Jörgen Johansens forskning om unionsupplösningen 1905 och hans mångåriga erfarenhet från motstånds- och krigsskådeplatser i världen. JJ betonar vikten av beskrivning och utvärdering av fredsrelsens arbete. Fredsaktivister måste skolas och tränas, både teoretiskt och praktiskt, i synsätt och metoder för fredsarbete. Militären utvärderar och lär av sina krigsinsatser. Så bör även fredsrelsen göra, för att undvika upprepning av begångna misstag. Fredsarbete kan inte varje gång börja om från början och inte heller endast bygga på idealism och aktioner i tryggheten hemma. Fredsinsatser bör genomföras professionellt och systematiskt på olika arenor i världen.

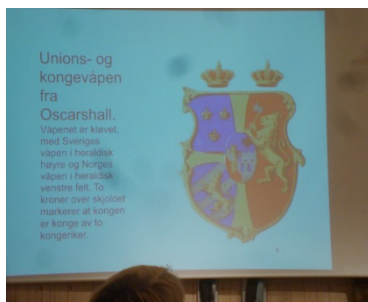
Forskaren JJ ställer inledningsvis frågan: "Har fredsrelsens arbete lyckats?" Han pekar också på svårigheten för forskningen att bevisa, att ett krig INTE startats - ett så kallat kontrafaktiskt resonemang.

JJ går sedan igenom viktiga bakgrundsfaktorer för förståelsen av den fredliga unionsupplösningen mellan Sverige och Norge. Den första rubriken är "Norges Janusansikte". Den gängse etablerade bilden av Norge, som det starkt fredliga landet med t.ex. lyckosamma fredsförhandlingar, ansvar för Nobels fredspris och frikostigt bistånd, har också en motsatt, krigsbejakande, sida. (Givetvis finns denna dubbelhet hos många stater, liksom hos individer, Sverige inte undantaget.) JJ ger flera exempel på norska regeringars dubbla förhållningssätt. Exemplet är främst från nutid men avser att befästa att dubbelheten också fanns i den fredliga unionsupplösningen med dess sammansattethet av både krigiska och fredliga drag. Som första vinjett visar JJ ett foto taget på försvarsminister Kristin Krohn Devold, iklädd en T-shirt dekorerad med en heltäckande amerikansk flagga, i anslutning till intåget i Afghanistan. "Detta skedde under krigsförbrytaren Kjell Magne

Bondeviks regering" (som gick i krig utan FN-mandat), säger JJ och citerar den nämnda försvarsministerns uttalande: "Jag vet att kläder skapar både kvinnor och försvarsministrar". JJ nämner också Norges Nato-deltagande i Balkankriget, även då utan stöd i FNs säkerhetsråd, bombfällningen över Libyen i antytt utbyte mot oljekontrakt, fredsföreträdaren Jens Stoltenberg som valt generalsekreterarskap i NATO och myndigheternas bluff på 80-talet gentemot norska folket inför NATO-medlemskapet att detta inte skulle innebära acceptans av kärnvapen. Slutligen uppfann den norske medborgaren Niels Waltersen Aasen handgranaten och personminan. Han honorerades av den franska regeringen 1915 för denna sin uppfinning, som "det bästa vapnet i kolonialkriget".

JJ presenterar därefter en komprometterande lista på den förment solidariska fredsnationen Norges konto: Norge tillhör (med fortsatt välbehag) jordens rikaste överklass. Företaget Aker Kverner deltog i byggandet av fånglägret i Guantanamo. Norge sålde illegalt tungt vatten till Israels kärnvapenprogram. Norska företag transporterade olja till Sydafrika och bröt därmed mot bojkotten av apartheidregimen där. Under andra världskriget var Norge mest effektivt att spåra upp judar för utlämnande till Tyskland.

Denna inledande bakgrundsteckning med kraftigt negativ slagsida torde syfta till att avidyllisera och avidealisera arvet från det frihetssträvande Norge på 1800-talet och får åhörarna att ställa frågor. De många frågorna tangerar dock i lika hög grad det övergripande temat om hur fred bevaras som specifikt om den fredliga upplösningen av unionen. Dessa frågor redovisas mer samlat i slutet av dessa anteckningar.

Hur växte då den starka opinionen fram i Norge för en total suveränitet? Hur kom det sig, frågar flera åhörare, att Norge tidigare underordnat sig Danmark men opponerade sig mot den relativt mycket tydligare självständigheten under en svensk kung. Det var en logisk process enligt JJ, som förde de förut underkuvade till att upptäcka möjligheten till frigörelse. Han visar bilder av unionssymbolerna, som kom att väcka opposition, t.ex. de svenska kungakronorna ovanför både den svenska och den norska halvan av riksvapnet. Även unionsflaggans färgkombination, i folkmun kallad "sillsalaten", väckte alltmer motstånd som tecken på underordnandet under svensk kungamakt. Avsikten var dock, från svensk sida, att dessa symboler skulle visa på en viss jämställdhet mellan de båda nationerna, man försökte kombinera element från båda i unionssymbolerna.

En av många bakgrundsfaktorer för Norges fredliga frigörelseprocess kan också ha varit en framväxande kulturell humanism runt sekelskiftet. Svenska Humanistiska Förbundet var en viktig opinionsbildare. Många författare bidrog också: Ibsen, Lagerlöf, Fröding, Karlfeldt, Björn-Stjerne Björnsen, ärkebiskopen Natan Söderblom, fredspristagare 1930. JJ uttrycker att dessa litterära personers humanistiska bidrag och betoning av centrala värdefrågor sannolikt var viktigare för dåtiden än vad Expressen och kriminalromaner från Fjällbacka bidrar med i vårt tidevarv. Leder dessa kriminalgåtor framåt i fredsfrågor? Varken det ena eller det andra går att föra i bevis med dagens begränsade forskning. JJ har försökt samla in citat från tiden kring 1905 för att klarlägga om och hur i så fall den breda allmänheten var aktiv i unionsfrågan.

JJ återkommer till målet för freds rörelsen: Viktigast, "the ultimate goal", är att förhindra krig, men även att stoppa pågående krig. Sker detta? Vietnamkrigets upphörande är ett utomordentligt bevis på, hur folklig mobilisering kan förmå makthavare att avsluta en konflikt utan att man militärt förlorat. Kriget överlevde dock tre USA-presidenter. Medborgarnas motstånd växte i takt med att ett ökande antal döda soldater fördes hem till USA.

Ett annat betydelsefullt exempel är alltså unionsupplösningen. Ifråga om många andra freds rörelser vet man dock mindre om deras effekter.

Den historiska bakgrunden till Norges ovilliga union med Sverige var att Danmark och dess besittning Norge lierade sig med Napoleon under Napoleonkrigen. Sverige anslöt sig till England och alliansen.

När Napoleon besegrades krävde Sverige i fredskonferensen i Kiel 1814 att Norge skulle tillföras Sverige. Norge förklarade sig dock självständigt och antog en modern konstitution den 17 maj 1814, Eidsvoldsförfattningen, Norges grundlag. Under Karl den XIV Johan mobiliserade dock Sverige sin krigsmakt, och efter smärre krigshandlingar tvingades Norge att acceptera en union med Sverige. Dessa krigshandlingar betraktas alltså som Sveriges sista krig. Sedan den tiden, påpekar JJ, har ordet union en stark negativ belastning i Norge.

I Norge växte således, utifrån flera bakgrundsfaktorer, fram en nationalistisk rörelse med målsättningen att etablera Norge som en självständig stat. Denna rörelse hade stor folklig uppslutning. De ledande skikten i Sverige såg inte detta med blida ögon och förklarade, att en norsk självständighet inte kunde accepteras. Tonläget skärptes och militära rustningar inleddes av båda parter. Sverige införde allmän värnplikt 1901. Trupper mobiliserades längs gränsen. Stora vapeninköp gjordes med lånat kapital. Speciellt marinen ägnades uppmärksamhet. I Norge utgick militären från antagandet att flottan skulle avgöra kriget. Oenighet om marina strategier skapade missämja i marinledningen. Strategier lanserades, som med dagens ögon ter sig som bisarrt önsketänkande.

Båda sidor förberedde sig således för krig. Enligt senare tids analyser skulle Sverige ha gått segrande ur den konflikten, trots att det säkerligen skulle förekommit många deserteringar. Europas stormakter tycktes inte visa konflikten något större intresse.

I såväl Norge som Sverige fortsatte tillväxten av den folkliga proteströrelsen mot krig. Det var främst arbetarrörelsen och kvinnoorganisationer som var aktiva i detta motstånd. Kvinnornas röst gjorde starkt intryck. Jörgen visar en bild av statyn på torget i Karlstad. En heroisk kvinna bryter ett svärd och trampar på en soldathjälm. Många vägrade värnplikt. Ett stort antal svenska soldater deklarerade att de inte skulle gå i krig mot sina norska bröder. Arbetarrörelsen krävde "Inte en man, inte ett öre till krigsmakten". Protesterna skall även ses i perspektivet av den första revolutionen i Ryssland och arbetarrörelsens internationalisering. En mötesvåg svepte över landet, främst i Sverige, men även i Norge. Många fängslades för protesterna.

Den 7 juni 1905 beslöt norska parlamentet att unilateralt förklara sig självständigt. Detta var ett klart brott mot internationell rätt, en sorts civil olydnad av en stat. Norge yrkade också på beslutande folkomröstning, referendum, med den dåtida begränsningen att endast män över 25 år och med en viss förmögenhet hade rösträtt. Kvinnorna samlade istället in namnunderskrifter på kravet och samlade in 279 878 underskrifter bland Norges endast 2 miljoner invånare (Detta ledde sedan till kvinnlig rösträtt i Norge 1913!)

Folkomröstningen i Norge gav resultatet 99,5% för självständighet = 368.208 röster. Mot självständighet röstade 0,05% = 184 röster.

Svenska Riksdagen fattade till sist, under trycket av de folkliga protesterna, beslutet att inleda förhandlingar i Karlstad med målsättning att upplösa unionen med Norge. Som en anekdot berättar JJ, att sluttraktaten dock inte blev undertecknad med den norske företrädarens sigill, Mads Christian Mikkelsen, eftersom han glömt sigillet kvar hemma i Norge. Man letade fram en bokhandlare i Karlstad med samma initialer vars sigill användes.

Vad hände i Sverige? Vilka moment var särskilt betydelsefulla där, i fråga om fredsvilja? JJ har sökt i arkiv och dokument för att hitta tendenser, värdegrunder, idéer, uttalanden, i både slutna och offentliga rum. Vilken ställning tog ledarskribenter i pressen? JJ reflekterar kring de socialistiska landvinningarna i Sverige, att arbetare i alla länder skulle förena sig, att strejker just blivit ett instrument för underklassen mot generaler och överhet. Soldaterna organiserade sig mot krig, och nätverk bildades inom regementena. Framstående kvinnor inom de socialistiska leden blev förebilder för den feministiska vågen. JJ visar bild på propagandaaffischer med NED-MED-VAPNEN-uppropet, en mobilisering enligt Berta von Suttners 1889 utgivna bok med samma namn. Hon bedrev själv en internationell kampanj med samma slogan, och fick Nobels fredspris just 1905.

Sammanfattningsvis åskådliggör JJ dramatiskt och med ett stort antal exempel, hur två parallella processer pågår under en lång period före själva unionsupplösningen, dels den starka militära upprustningen på båda sidor om gränsen, dels det lika starka folkliga motståndet i form av arbetarrörelsen och kvinnorörelsen. Utan dessa båda motkrafter hade ett krig sannolikt utbrutit, säger JJ och stöder sig på citat från militärstrateger. I sin egen forskning och i sin uppsats formulerar JJ även en kontrafaktisk historia, i den meningen att om inte fredsopinionen hade funnits hade det blivit krig. En ny metod att öka förståelsen för historiska skeenden.

Frågorna efter föreläsningen berör dels mer detaljerat själva unionsupplösningen, dels, och i hög grad, den fred som sedan bestått efter 1905. Hur bevaras en fred? Vilka faktorer ingår? Hur utformas en forskning för förståelse av fredsbevarande aktioner?

JJ framhåller offentlighetsprincipen och tryckfrihetsförordningen som verkligt betydelsefulla faktorer för bevarande av fred, unika för norden och Sverige. Dessa principer utgör förutsättningar för att få insyn i makthavarnas dokument och beslutsprocesser. Rätten att organisera sig får inte underskattas. Exempel ges på lokalt arbete, i Göteborg mot militäranläggningar och övningar i skärgården, och den mångåriga Kynnefjälls-kampen. Grundläggande demokratiska rättigheter och värderingar om allas lika värde, fenomen som på många håll avvisas som västerländsk infiltration, bidrar likaså till ett civiliserat fredligt samhälle. En jämförelse görs med Indiens helt annorlunda syn på t.ex. offentlighetsprincipen. Allemansrätt och avskilt geografiskt läge omnämns som positiva faktorer för en civilisation som kan bevara fred. En erfarenhetsmässigt viktig faktor för fred i ett land är att inte ha tillgångar, som någon annan nation vill tillägna sig. Någon nämner nationalism som en fredsbevarande faktor som också kan få motsatt innebörd. Att svenskar åker utomlands för att strida för "en god sak" är inget nytt, t ex till Spanien och Finland för stöd och befrielse. En känsla hos en befolkning, att vilja återta förlorad storhet, eller tidigare maktposition är en attityd som kan leda till krig. Att tvingas lämna ifrån sig landområden kan skapa revansch känslor. Inget sådant har följt efter unionsupplösningen mellan Sverige och Norge, vilket säkert är ett skäl till att fred kunnat bevaras. Forskningsuppgiften är, som JJ redan påpekat, svårhanterlig. Det blir ofta personliga och svårbevisade reflexioner, idéer och ställningstaganden.

Under frågestunden aktualiseras också situationen i Syrien. Detta är en alldeles för komplicerad konflikthård, säger JJ, för att han skall kunna kommentera den på några minuter. Han berättar att undersökningar har funnit omkring 1500 organisationer på plats som lokala aktörer med egna agendor. Israel-Palestinakonflikten rymmer också en stor komplexitet. Föreläsningens tema ger många associationer, som inte görs rättvisa i dessa anteckningar men som fredsaktiviteter på andra arenor nämnes det viktiga följeslagarprogrammet i Palestina. Protestgruppen OFOG omnämnes likaså för deras fyndiga och ofta humoristiska fredliga protester. Mötet enas också om att en dialog med Sverigedemokraterna är en nödvändig demokratiskt utvecklande fredshandling.

Vid anteckningarna Bo Edvinson och Ola Friholt

